

<https://helda.helsinki.fi>

Kohti kestävämpää immateriaalioikeutta?

Pihlajarinne, Taina

2021

Pihlajarinne, T 2021, ' Kohti kestävämpää immateriaalioikeutta? ', Ympäristöjuriidikka ,
pö Vuosikerta. 42 , Nro 3 , Sivut 23 37 .

<http://hdl.handle.net/10138/350376>

---

unspecified

acceptedVersion

Downloaded from Helda, University of Helsinki institutional repository.

This is an electronic reprint of the original article.

This reprint may differ from the original in pagination and typographic detail.

Please cite the original version.

Taina Pihlajarinne

Kohti kestävämpää immateriaalioikeutta?

1. Johdanto

Immateriaalioikeus, kuten moni muukin yksityisoikeuteen kuuluva oikeudenala, on ollut sivuroolissa kestävyys oikeutta koskevassa keskustelussa. Kuitenkin kestävyyttä koskevat vaatimukset haastavat koko talousjärjestelmän, ja nykyisen yksityisoikeudellisen sääntelyn rakenteet perustuvat paljolti kahden ensimmäisen teollisen vallankumouksen seurauksena syntyneille tuotanto- ja kulutustavoille. Jotta kestävyystavoitteet voidaan saavuttaa, nämä rakenteet tulee muuttaa kestävyystavoitteita tukeviksi. Niinpä on tärkeää, että koko oikeusjärjestelmä on mukana murroksessa, jossa siirrytään uusiin kestävämpiin järjestelmiin.

Tarkastelen tässä kirjoituksessa immateriaalioikeuden suhdetta kestävyteen erityisesti ympäristöllisen kestävyuden näkökulmasta. On kuitenkin huomattava, että esimerkiksi sosiaalisen tai kulttuurisen¹ kestävyuden integroimiseen osaksi immateriaalioikeutta liittyy aivan samantyyppisiä rakenteellisia ja muita ongelmia. Sanotun kaltaiset kestävyysongelmat ovat kuitenkin olleet esillä immateriaalioikeuden piirissä jo pidempään; tosin niistä ei välttämättä ole käytetty tätä nimitystä. Esimerkiksi vammaisten mahdollisuus käyttää teoksia, kehittyvien maiden ihmisten oikeus lääkkeisiin ja oppikirjoihin, sekä alkuperäiskansojen, kuten saamelaisten, oikeudet kulttuurisiin tuotoksiinsa ovat kysymyksiä, joissa on sosiaalisen tai kulttuurisen kestävyuden ulottuvuus.

Tämän kirjoituksen puitteissa ei ole mahdollista tarkastella kaikkia immateriaalioikeuteen ja ympäristölliseen kestävyteen liittyviä ongelmia kattavasti. Tästä syystä artikkelissa käsitellään erityisesti yleisiä rakenteellisia ongelmia ja niitä koskevia ratkaisuehdotuksia, joita pyritään valaisemaan esimerkinomaisesti muutamalla immateriaalioikeuksien loukkaamistilanteita koskevalla esimerkillä. Esimerkiksi suojan myöntämiseen kuten

---

* Artikkelini on laadittu osana Suomen Akatemian rahoittamaa tutkimusprojektia ”Markkinoiden muokkaaminen, korjaaminen ja luominen immateriaalioikeuksilla: kestävien innovaatioekosysteemien sääntely” (SHARE, (332326). Kiitän kahta anonymiä vertaisarvioitsijaa saamistani erinomaisen osuvista kommentteista, sekä Helsingin yliopiston oikeustieteellisen tiedekunnan tutkimusavustajina toimivia Tommi Kortelaista, Katariina Flinckää ja Saija Partasta heidän erinomaisesta avustaan artikkelini työstämisessä.

¹ Kulttuurin ja kestävyuden suhde voidaan ymmärtää usealla eri tavalla. Kulttuurin kestävyys voidaan nostaa omaksi, itsenäiseksi pilarikseen ekologisen, sosiaalisen ja taloudellisen kestävyuden pilarien rinnalle tai kulttuuri voidaan nähdä fundamentaalina tekijänä, joka vaikuttaa kestävyystavoitteiden taustalla. Kulttuurin kestävyys saatetaan myös lukea osaksi sosiaalista kestävyyttä. Ks. esimerkiksi Dessein, J., Soini, K., Fairclough, G. and Horlings, L. (toim): Culture in, for and as Sustainable Development. Conclusions from the COST Action IS1007 Investigating Cultural Sustainability. University of Jyväskylä, 2015.

ympäristöystävällisten keksintöjen suojaamiseen liittyvät ongelmat ovat yhtä tärkeitä, mutta ne jäävät tässä artikkelissa vain hyvin yleisen tarkastelun varaan.

Immateriaalioikeudessa on vakiintuneen määritelmän mukaan kyse varallisuusarvoisista yksinoikeuksista, joiden ytimessä on tavoite kannustaa innovatiiviseen ja luovaan työhön. Poikkeuksena tästä ovat tunnusmerkkioikeudet, joiden tarkoituksena on suojata kaupallista erotettavuutta ja pienentää esimerkiksi kuluttajien etsintäkustannuksia informaatiota tarjoamalla. Innovaatiot ovat historiallisesti olleet olennaisen tärkeitä erilaisissa taloudellisissa siirtymissä, ja ne ovat toimineet kehityksen alkusysäyksenä käynnistäessään kasautuvia kehityskulkuja. Innovaatiot ovatkin ratkaisevassa roolissa talousjärjestelmämme muuttamisessa ja sopeuttamisessa kestävyuden vaatimuksiin. Toisaalta mikäli uudessa talousjärjestelmässä siirrytään tavaroiden omistamisen sijasta enemmän palveluiden kulutukseen, luovan työn kannustimet ovat tärkeässä asemassa. Immateriaalioikeudet ansaitisivatkin näkyvän paikan YK:n kestävä kehityksen tavoitteissa, sillä ne tulevat vain välillisesti ilmi siitä, että suurimmalle osalle tavoitteista tekniikka ja sen kehitys ovat merkityksellisiä.² Esimerkiksi tavoite nro 9 koskee kestävä teollisuutta, innovaatioita ja infrastruktuureita (Sustainable Development Goal 9).

Immateriaalioikeudellisella sääntelyllä on tilannekohtainen potentiaali 1) edistää ympäristöllistä kestävyyttä, 2) suhtautua siihen neutraalisti tai 3) toimia sen esteenä. Tavoitteeksi tulisi asettaa, että immateriaalioikeudet edistäisivät kestävyyttä. Neutraalisuus ei riitä tilanteessa, jossa koko oikeusjärjestelmän tulisi osaltaan vastata tarpeeseen säilyttää viime kädessä planeetan elinkelpoisuus ja ottaen myös huomioon ympäristöllisen kestävyuden asema esimerkiksi Euroopan unionin toimintaa koskevassa sopimuksessa (SEUT 11 artikla). Sanottu lähtökohta olisi myös niin sanotun vahvan kestävyysajattelun mukaista, jolloin keskiössä on taloudellisen toiminnan integroiminen ympäristöllisiin järjestelmiin haastamalla nykyiset rakenteet siten, että teollinen toiminta sopii planeetan kapasiteettiin.³

Immateriaalioikeusjärjestelmää tulee arvioida kriittisesti ja kartoittaa siitä ne kohdat, joissa joko on hyödyntämätöntä potentiaalia edistää ympäristöllistä kestävyyttä, sekä elementit, jotka voivat asettaa kestävyuden esteeksi. Tältä pohjalta immateriaalioikeudelliset kannustimet tulisi

---

² Hans Morten Haugen, Why are Intellectual Property Rights Hardly Visible in the United Nations Sustainable Development Goals?, s. 12-37 teoksessa Ole-Andreas Rognstad – Inger B. Ørstavik (toim.), Intellectual Property and Sustainable Markets. Edward Elgar, Elgar Intellectual Property and Global Development Series 2021.

³ Ks. vahvan ja heikon kestävyuden eroista esim. Nigel Roome, Looking Back, Thinking Forward: Distinguishing Between Weak and Strong Sustainability. The Oxford Handbook of Business and the Natural Environment, 2012.

virittää uuteen, kestävämpään asentoon. Tämä edellyttää yleisten oppien ja keskeisten rakenteiden muutoksia. Pistemäiset lainsäädäntötoimenpiteet eivät välttämättä vie asioita kovinkaan paljoa eteenpäin, mikäli ne toteutetaan vanhojen rakenteiden puitteissa.⁴

Kestävyyden edistämispotentiaalin näkökulmasta esimerkiksi patenttien ja tekijänoikeuden merkitys on tärkeä innovaatiotoiminnan ja luovan toiminnan ohjaamisessa. Patenttioikeudessa niin sanottu teknologianeutraliteetti on keskeinen periaate, eli että patenttioikeus suhtautuu neutraalisti eri teollisuuden alueisiin ja tekniikoihin. Tämä käy ilmi esimerkiksi TRIPS-sopimuksen (Agreement on Trade-Related Aspects of Intellectual Property Rights) 27 artiklasta. Periaate on epäilemättä ollut yksi patenttijärjestelmän menestystä selittävästä tekijöistä.⁵ Toisaalta, mikäli patenttijärjestelmä suhtautuu täysin neutraalisti ympäristöä kuormittavaan teknologiaan ja vihreään teknologiaan, menetetään mahdollisuus ohjata keksintöjä yhteiskunnan kehityksen kannalta tärkeään suuntaan.

Immateriaalioikeus voi niin ikään toimia esteenä kestävien liiketoimintamallien ja kestävä talouden kasvulle. Kenties selkeimmän esimerkin tästä tarjoaa tilanne, jossa tuotteisiin kohdistuvat immateriaalioikeudet estävät tuotteiden ammattimaista korjaamista ja muuttamista ilman oikeudenhaltijan lupaa. Immateriaalioikeus onkin tästä näkökulmasta este kiertotaloudelle. Samoin mikäli esimerkiksi mahdolliset yksinoikeudet dataan haittaisivat datan saatavuutta ja siten hidastaisivat erilaisten tekoälypohjaisten järjestelmien käyttöä kestävyttä edistävällä tavalla, (älykkäiden järjestelmien keräämän datan avulla voidaan esimerkiksi mitata tuotantoa ja kulutusta ja optimoida resurssien kulutusta sekä vähentää jätettä), jarrutettaisiin tekoälyn potentiaalia edistää kestävyttä.

Tavaramerkkioikeus voi myös olla tärkeässä asemassa turvaamassa, että oikeudellinen sääntely vähentää kuluttajien etsintäkustannuksia myös tuotteiden ympäristövaikutusten osalta. Oikeudellinen sääntely on avainasemassa siinä, että brändejä hyödynnetään markkinoinnissa kestävyttä edesauttavalla tavalla ja siten, että niiden tarjoama tieto tuotteen ympäristövaikutuksista ei johda kuluttajia harhaan.

---

⁴ Esimerkiksi komission tarkoituksena on nykyaikaistaa EU:n mallisuojalainsäädäntöä niin, että sen käytettävyys paranee ja se tukee paremmin siirtymää mm. vihreään talouteen. Komission tiedonanto Euroopan parlamentille, neuvostolle, Euroopan talous- ja sosiaalikomitealle ja alueiden komitealle. Kaikki irti EU:n innovointipotentiaalista Teollis- ja tekijänoikeuksia koskeva toimintasuunnitelma EU:n elpymisen ja palautumiskyvyn tueksi. COM/2020/760 final. Tällaiset toimenpiteet ovat positiivisia kestävyiden kannalta, mutta ne eivät yksinään riitä.

⁵ Inger B. Ørstavik, Intellectual Property Rights, Technology Development and Market Dynamics, s. 158-187 teoksessa Ole-Andreas Rognstad– Inger B. Ørstavik, Intellectual Property and Sustainable Markets. Edward Elgar, Elgar Intellectual Property and Global Development Series 2021, s. 159.

2. Immateriaalioikeuden ja kestävyysajattelun yhteensovitus

2.1 Immateriaalioikeuksien kehitys ja tavoitteet

Immateriaalioikeuksien historia ulottuu teollistumista varhaisemmalle ajalle – aina roomalaisista tiilenpääkirjoituksista ensimmäiseen moderniin patenttijärjestelmään Venetsiassa 1474 ja ensimmäiseen moderniin tekijänoikeuslakiin 1710 Englannissa (Statute of Anne). Kuitenkin vasta ensimmäisen ja toisen teollisen vallankumouksen myötä immateriaalioikeusjärjestelmät alkoivat systemaattisesti kehittyä ja levittäytyä. Yksinoikeuksista alkoi muodostua merkittävä investointien kannustin. 1800-luvun lopussa ja 1900-luvun alussa luotiin kansainvälisen immateriaalioikeuden selkärangoiksi suuria kansainvälisiä konventioita kuten Bernin ja Pariisin sopimukset.

Immateriaalioikeuden rakenteet kehittyivät paljolti vastaamaan niitä tarpeita, joita silloisia tekniikoita hyväksikäyttävällä teollisuudella oli. Immateriaalioikeuksista on sittemmin tullut merkittävä kauppapolitiikan väline ja EU:sta merkittävä toimija immateriaalioikeuksien harmonisoinnissa Euroopassa. Niin sanottu kolmas teollinen vallankumous tietotekniikan ja digitalisaation kehityksineen on myös haastanut näitä rakenteita. Samaan aikaan taloudellisilta järjestelmiltämme vaaditaan esimerkiksi ilmastonmuutoksen ja biodiversiteettikadon asettamien haasteiden edessä sellaista muutosta ja sopeutumista, johon nykyinen järjestelmä ei kannusta riittävästi. Tämä aiheuttaa immateriaalioikeuden rakenteille niin ikään suuren muutospaineen.

Immateriaalioikeuksien oikeutusperusteet jakautuvat lähinnä kahteen ryhmään – utilitaristisiin ja luonnonoikeudellisiin. Utilitarististen perusteluiden mukaan yksinoikeudet ovat välttämättömiä, jotta yhteiskunnassa kannustetaan luovaan ja innovatiiviseen työhön sekä niitä koskeviin investointeihin. Utilitarismissa painottuu immateriaalioikeuksien kokonaisuhyöty yhteiskunnalle. Yksinoikeutta tarvitaan, jotta välttyään siltä, että luovan työn tulos olisi vapaasti kopioitavissa eli altis vapaamatkustamiselle, mikä vähentäisi kannustimia investoida luovaan työhön.⁶ Luonnonoikeudellinen ajattelutapa perustuu John Locken teoriaan omistusoikeudesta ihmisen työn palkkiona, jolloin myös luovan työn hedelmät kuuluvat ”luonnollisesti” tällaisen työn tekijälle.⁷ Luonnonoikeudellinen perustelu ei ehkä ole ääneen lausutusti nykyaikaisen immateriaalioikeuden valtavirtaa, mutta silti sen kaiku on nähtävissä muun muassa immateriaalioikeuksien laajentamiskehityksessä.

⁶ Ks. Utilitaristisesta selitysmallista immateriaalioikeudessa esim. Ole-Andreas Rognstad, *Property Aspects of Intellectual Property*. Cambridge 2018, s. 15-28; Caterina Sgaga, *Propertizing European Copyright*. Edward Edgar Publishing 2018, s. 25-27.

⁷ Ks. Luonnonoikeudellisesta perustelumallista esim. Rognstad 2018, s. 28-35, Sgagna 2018, s. 20-22.

Olisi silti väärin olettaa, että nämä teoriat väistämättä sulkisivat pois esimerkiksi juuri kestävyuden kaltaisten yhteiskunnallisten tarpeiden ottamisen huomioon immateriaalioikeudellisen suojan suuntaamisessa ja laajuudessa. Etenkin utilitaristisen ajattelutavan korostama yhteiskunnan kokonaisuus puoltaa tällaista näkemystä: yhteiskunnan kokonaisedun edellyttämä harkinta mahdollistaa kulloistenkin yhteiskunnallisten haasteiden ja tarpeiden huomioimista ja tasapainottamista myös immateriaalioikeudessa. Sen sijaan ongelmana on usein immateriaalioikeuden ylisuojaaminen. Se pohjautuu ajatukselle immateriaalioikeuksien rinnastamisesta omistusoikeuksiin, jotka ovat lähtökohtaisesti varsin laajoja ja rajoittamattomia. Ongelmana on usein se ajatus, jossa kannustinvaikutus toteutuisi sitä paremmin, mitä laajempia immateriaalioikeudet ovat. Tällaista kehitystä on ollut ainakin paikoin nähtävissä esimerkiksi EU:n tekijänoikeusdirektiiveissä.⁸ Liian vahvat immateriaalioikeudet voivat kääntyä myös luovan kestäväen talouden kahleeksi; ne voivat jarruttaa luovaa toimintaa ja innovaatioita jolla olisi potentiaalia johtaa kestävämpiin tuotanto- ja kulutustapoihin. Niinpä kannustinvaikutusta eri tilanteissa tulee punnita huolellisesti.

Koska pääosa immateriaalioikeudesta on harmonisoitu EU:n tasolla, tulee EU:lla olla päärooli kestävyuden integroimisessa immateriaalioikeuteen. Kansallisen tason toimien merkittävyyttäkään ei silti pidä vähätellä. SEUT sisältää useita määräyksiä ympäristönsuojelusta ja kestävästä kehityksestä. Tämän artikkelin näkökulmasta merkittävin on artikla 11, jonka mukaan ympäristönsuojelua koskevat vaatimukset on sisällytettävä unionin politiikan ja toiminnan määrittelyyn ja toteuttamiseen, erityisesti kestäväen kehityksen edistämiseksi. Myös unionin perusoikeuskirjan 37 artikla sisältää samantapaisen säännöksen, jonka mukaan ympäristönsuojelun korkea taso ja ympäristön laadun parantaminen on sisällytettävä unionin politiikkaan ja varmistettava kestäväen kehityksen periaatteen mukaisesti. SEUT artiklan 11 mukaisesti EU-oikeuden tulkinnassa tulisi ottaa ympäristölliset tavoitteet

---

⁸ Ks. esim. Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivi 2001/29/EY, tekijänoikeuden ja lähioikeuksien tiettyjen piirteiden yhdenmukaistamisesta tietoyhteiskunnassa, johdantokappale 9, jonka mukaan ”Tekijänoikeuden ja lähioikeuksien yhdenmukaistamisen on perustuttava suojan korkeaan tasoon, koska nämä oikeudet ovat ratkaisevan tärkeitä henkisen luomistyön kannalta.” Tämä lähtökohta näkyi mm. siinä, että vain yksi direktiivin mukaisista tekijänoikeuden poikkeuksista ja rajoituksista oli jäsenvaltioille pakollinen. Myös uusi DSM-direktiivi (Euroopan Parlamentin ja Neuvoston Direktiivi 2019/790, tekijänoikeudesta ja lähioikeuksista digitaalisilla sisämarkkinoilla ja direktiivien 96/9/EY ja 2001/29/EY muuttamisesta parantaa oikeudenhaltijoiden asemaa mm. luomalla uusia oikeuksia. Sen yleiset lähtökohdat ovat kuitenkin siinä mielessä tasapainoisempia, että direktiivillä myös luodaan sellaisia poikkeuksia ja rajoituksia tekijänoikeuteen, jotka ovat jäsenvaltioille pakollisia.

huomioon myös silloin, kun kyse ei ole suoranaisesti ympäristöasioista.⁹ Toki immateriaalioikeudellisissa asioissa ympäristöoikeudelliset tavoitteet tulee tasapainottaa omaisuudensuojaa ja immateriaalioikeudellista suojaa koskevien SEUT 36 ja 118 artiklojen tavoitteiden kanssa. Toisaalta myös jäsenvaltiolla on lojaliteettivelvoite (SEUT 4.3 artikla), joten niiden täytyy ottaa kestävyys huomioon soveltaessaan EU-oikeutta.¹⁰ Kansallisella tasolla tulee myös immateriaalioikeudellisissa asioissa muistaa perustuslain maininta ympäristöä koskevasta vastuusta (Suomen perustuslaki, 731/1999, 20 §).

2.2 Ekspansivinen kehitys ja rakenteet haasteina

Immateriaalioikeus on siinä mielessä dynaaminen oikeudenala, että se on joutunut aina vastaamaan soveltamisympäristönsä varsin vilkkaaseen tekniikan kehitykseen. Erityisen kiivastahtista tämä on ollut niin sanotun kolmannen teollisen vallankumouksen, joka on liittynyt ennen muuta informaatio- ja kommunikaatioteknologian kehitykseen, seurauksena viimeisten vuosikymmenten aikana. Vaikka monia ongelmia on kyetty ratkaisemaan varsin onnistuneesti, yleisenä ongelmana on ollut, että tekniikan kehitykseen on vastattu laajentamalla immateriaalioikeuksia kattamaan uudenlaisia käyttötapoja ja ilmiöitä.

Vaikka immateriaalioikeuden suuret taustatavoitteet eivät välttämättä olisi ristiriidassa kestävyuden kaltaisten suurten yhteiskunnallisten muutospaineiden kanssa, ongelmana on ennen muuta se, että vahvasta omistusoikeudellisesta ajattelutavasta johtuen tällaiset tarpeet tulevat näkyviin immateriaalioikeusjärjestelmässä useimmiten vain yksinoikeuksiin muodostettujen rajoitusten ja poikkeuksien välityksellä. Erilaisille yhteiskunnallisille intresseille tulee aina erikseen raivata tilaa immateriaalioikeudesta, ja vaatii useimmiten aikaa ja ponnisteluja, että tietty järjestelmän ulkopuolinen intressi tulee näkyväksi immateriaalioikeudessa. Tällöinkin sillä on riski jäädä poikkeukseksi ja alisteiseksi omaisuuden suojaa koskeville intresseille. Näitä rakenteita luo ja tukee se rajoittava tapa, jolla rajoituksia ja poikkeuksia yleisellä tasolla määrittäviä kansainvälisten konventioiden kolmivaihetestejä on tulkittu.¹¹

⁹ Beate Sjäffjell – Anja Wiesbrock, *The Importance of Article 11 TFEU for Regulating Business in the EU Securing the Very Basis of Our Existence*, s. 1-12 teoksessa Beate Sjäffjell– Anja Wiesbrock (toim.), *The Greening of European Business under EU Law. Taking Article 11 TFEU Seriously*. Routledge 2014.

¹⁰ Sjäffjell – Wiesbrock 2014.

¹¹ Esimerkiksi TRIPS-sopimuksen 30. artiklan mukaan jäsenmaat voivat tehdä rajoitettuja poikkeuksia patenttioikeuteen, edellyttäen että ne eivät kohtuuttomasti ole ristiriidassa patentin tavanomaisen käytön kanssa

Kun immateriaalioikeudet samalla laajentuvat jatkuvasti uusille elämänalueille ja uusiin käyttötapoihin, tilanne on varsin ongelmallinen. Toiseksi järjestelmä on suurelta osin varsin sokea ympäristölliselle kestävyydelle. Yleinen kehitys on vienyt immateriaalioikeuksia tilanteeseen, jossa yksinoikeudet ovat laajoja, ja yhteiskunnallisia intressejä kanavoidaan Euroopassa lähinnä kapeiden ja jäykästi implementoitavien poikkeusten ja rajoitusten välityksellä. Toisaalta immateriaalioikeuksien perusrakenteet ovat edelleen sidoksissa Pariisin ja Bernin konventioissa sekä myöhemmässä TRIPS-sopimuksessa omaksuttuihin, paikoin melko ahtaisiin rakenteisiin. Näitä rakenteita on erittäin vaikea muuttaa, sillä muutokset edellyttäisivät jäsenvaltioiden yksimielisyyttä.

Toisaalta itse yksinoikeusrakenne, se että yksinoikeudesta seuraavana perusrakenteena on kielto-oikeus, tuottaa jossain määrin ongelmia, vaikka se onkin kiistämättä välttämätön luovan ja innovatiivisen työn kannustin. Kestävyystavoitteiden osalta näin on esimerkiksi tilanteissa, joissa tietty ympäristöystävällinen tekniikka tulisi saada mahdollisimman laajaan käyttöön. Tällöin se, että kielto-oikeusrakenne tuottaa oikeudenhaltijalle oikeuden päättää, kenelle myöntää lisenssin eli käyttöoikeuden, ei ole omiaan takaamaan sitä, että keksinnöstä saadaan maksimaalinen kestävyysshyöty.

3. Kestävyysajattelu nimenomaiseksi osaksi immateriaalioikeutta?

3.1 Suojan saaminen, loukkaukset ja yksinoikeusrakenne

Immateriaalioikeuden ja kestävyuden risteyskohdat voidaan jakaa karkeasti kolmeen osaan: 1) suojan saamiseen 2) loukkauksiin 3) yksinoikeusrakenteeseen liittyviin näkökohtiin. Kaikissa näissä olisi tarve kestävyysajattelun integroimiselle immateriaalioikeuteen ja rakenteelliset sekä yleisiin oppeihin liittyvät tekijät muodostavat ongelmia. Myös esimerkiksi innovaatioiden rahoitukseen liittyvät kysymykset ovat ratkaisevan tärkeitä, mutta niitä ei tarkastella tässä kirjoituksessa.¹²

Tällä hetkellä suojan saamiseen liittyy varsin niukasti nimenomaan sellaisia erityiskannustimia, jotka liittyisivät suojattavan kohteen ympäristövaikutuksiin.

---

eivätkä kohtuuttomasti rajoita patenttioikeuden haltijan oikeutettuja intressejä, ottaen huomioon kolmansien perustellut intressit.

¹² Ks. Yleisesti rahoitukseen liittyvistä kysymyksistä esimerkiksi kiertotaloudessa, Jukka Mähönen, Financing Sustainable Market Actors in Circular Economy, University of Oslo Faculty of Law Research Paper 28/2018 <<https://ssrn.com/abstract=3273263>>.

Immateriaalioikeuden ja ympäristöllisen kestävyuden välistä jännitettä on kuitenkin purettu esimerkiksi tarjoamalla patentin hakuvaiheessa kestäväälle keksinnölle nopeampi käsittely (ns. fast track).¹³ Esimerkiksi hakiessaan Suomea koskevaa kansallista patenttia hakija voi pyytää nopeutettua käsittelyä, jolloin eräänä perusteena nopeutetulle käsittelylle on se, että keksintö koskee biotaloutta, kiertotaloutta tai puhtaan teknologian ratkaisuja.¹⁴ Ympäristöystävällisyys toimii patentinhaussa nopeutetun käsittelyn perusteena tällä hetkellä myös Iso-Britanniassa, Kanadassa, Australiassa, Etelä-Koreassa, Japanissa, Kiinassa, Taiwanissa ja Singaporessa. Erityisesti muiden Pohjoismaiden poissaolo listalta pistää silmään. Nämä menettelyt ovat positiivinen askel eteenpäin, mutta ne eivät yksin riitä, jotta immateriaalioikeusjärjestelmä kannustaisi parhaalla mahdollisella tavalla kestävyuteen.

On tärkeää tarkastella mahdollisuuksia asettaa erityisinsentivejä siten, että ympäristöystävällisen kestävyuden arviointi vaikuttaisi suojan saamiseen. Esimerkiksi patentin rekisteröintiesteitä, joiden mukaan sellaista patenttia ei voida rekisteröidä, joka on yleisen moraalin tai yleisen järjestyksen tai hyvien tapojen vastainen (ks. esim. EPC-sopimus 53 § ja patenttilaki, 550/1967, 1b §), voitaisiin potentiaalisesti tulkita siten, että ympäristölle vahingollista tekniikkaa ei suojattaisi. TRIPS 27.2 artiklan mukaan tällaisena yleisen moraalin tai yleisen järjestyksen vastaisena keksintönä voitaisiin pitää keksintöä, joka aiheuttaisi vakavaa haittaa ympäristölle. Tämä kynnyks on kuitenkin liian korkea: se mahdollistaa vain ympäristölle kaikkein haitallisimpien innovaatioiden poissulkemisen patentoitavuuden piiristä.

Olisi myös mahdollista ottaa käyttöön erilaisia mekanismeja, jotka johtaisivat esimerkiksi vahvempaan suojaan tai pidempään suoja-aikaan sellaisille keksinnöille, jotka on arvioitu erityisen hyödyllisiksi ympäristöongelmien ratkaisemiseksi.¹⁵ Esimerkiksi patenttioikeudellinen teknologianeutraalisuuden periaate ei lopulta voi toimia esteenä tällaisille mekanismeille.¹⁶ Haasteita sisältyisi esimerkiksi ympäristölle vahingollisen ja kestävyystavoitteita edistävän tekniikan määrittelyyn ja arviointiin. Joka tapauksessa

¹³ Ks. esim. Jon B. Santamauro, Failure is Not an Option: Enhancing the Use of Intellectual Property Tools to Secure Wider and more Equitable Access to Climate Change Technologies, s. 84-107 teoksessa Abbe Brown (toim.), Environmental Technologies, Intellectual Property and Climate Change. Edward Elgar 2013, s. 97-98.

¹⁴ PRH Patentti- ja Rekisterihallitus, Patentointi Suomessa, <www.prh.fi/fi/patentit/patentointi_suomessa/hakemuksenkasittelyprhssa/nopeutettukasittely.html> Katsottu 20.9.2021.

¹⁵ Taina Pihlajarinne-Rosa Ballardini, Paving the Way for the Environment: Channeling "Strong" Sustainability into the European IP system. European Intellectual Property Review 42(4) 2020, s. 248-249; Santamauro 2013, s. 98-99.

¹⁶ Ks. Tästä viitteinen Rosa Ballardini – Taina Pihlajarinne, Incentivizing Circular and Sustainable Innovations through Patent Law, Eduardo Jacob-Lopes (toim.), Biorefineries and Circular Economy Based on Waste to Energy-Food-Feed-Chemical-Material. Springer 2022 (hyväksytty julkaistavaksi).

arvioinnin perusteita tulisi päivittää jatkuvasti, sillä kestävyysmurroksen edetessä ja tekniikan kehittyessä se, mitä pidetään kestäväänä tänään, ei ole sitä välttämättä enää huomenna.

Kuten edellä totesin, haasteita liittyy myös immateriaalioikeuksien yksinoikeusrakenteeseen, joka luo kaikille esimerkiksi keksinnön hyödyntämiseen halukkaille velvollisuuden neuvotella yksilöllinen lisenssi oikeudenhaltijan kanssa. Lähtökohtaisesti esimerkiksi patentinhaltijalla on oikeus valita ne, joiden kanssa hän haluaa lisenssisopimuksen solmia.¹⁷ Vastaavasti esimerkiksi keksinnön jatkokehittäminen on lähtökohtaisesti riippuvaista patentinhaltijan antamasta luvasta.¹⁸ Nämä rakenteet saattavat estää ja hidastaa ympäristöystävällisen teknologian leviämistä aiheuttamalla transaktiokustannuksia.¹⁹ Ratkaisuksi mahdollisiin ongelmiin on ehdotettu mm. laajempaa pakkolisenointia eli esimerkiksi tuomioistuimen myöntämää lupaa käyttää keksintöä ilman oikeudenhaltijan lupaa korvausta vastaan, ja erilaisia avoimempiin malleihin perustuvia patenteja tai avointa innovointia.²⁰

3.2 Immateriaalioikeuksien loukkaukset ja kestävyys

On ongelmallista, että immateriaalioikeusjärjestelmän rakenne perustuu pääasiassa sille ajatukselle, että immateriaalioikeuksien sisältö määritellään varsin laajaksi, ja poikkeus- ja rajoitussäännökset muodostavat pääasiallisen mekanismin kanavoida erilaisia muita yhteiskunnallisia intressejä ja tavoitteita. On kuitenkin positiivista, että perinteisestä traditiosta tulkita poikkeus- ja rajoitussäännöksiä suppeasti on jossain määrin irrottauduttu ja päästy hieman monipuolisempaan tulkintatapaan.²¹ Silti näiden säännösten asema nimenomaan

¹⁷ Tosin joissain tilanteissa lisensoinnista kieltäytymistä voidaan tarkastella määräävän markkina-aseman väärinkäyttönä.

¹⁸ Tosin tilanteisiin, joissa patentinhaltijan keksinnön hyväksikäyttäminen on riippuvainen toiselle kuuluvasta patentista, saattaa liittyä pakkolisensoimamahdollisuus. Ks. Suomen patenttilaki 46 §, TRIPS-sopimus 31 l artikla.

¹⁹ Kuitenkin esimerkiksi TRIPS-sopimuksen 66.2 artikla sisältää säännöksen teknologiansiirosta kehittyviin maihin, johon kehittyneiden valtioiden on tarjottava kannustimia alueensa yrityksille ja instituutioille. Ks. tästä esim. Krisna Ravi Srinivas, Climate Change, Technology Transfer and Intellectual Property Rights: a Modest Exercise in Thinking outside the Box, s. 152-180 teoksessa Abbe Brown (toim.), Environmental Technologies, Intellectual Property and Climate Change. Edward Elgar 2013, s. 153-157.

²⁰ Ks. esimerkiksi avoimesta innovaatioista energiasektorilla Catherine Banet, The Treatment of Intellectual Property Rights in Open Innovation Models: New Business Models for the Energy Transition, s. 2016-232 teoksessa Ole-Andreas Rognstad – Inger B. Ørstavik, Intellectual Property and Sustainable Markets. Edward Elgar, Elgar Intellectual Property and Global Development Series 2021, s. 206-232. Ks. Pakkolisensoinnista TRIPS 31. artiklan valossa, James McLean, Intellectual Property: Property Rights and the Public Interests, s. 249-264 teoksessa Abbe Brown (toim.), Environmental Technologies, Intellectual Property and Climate Change. Edward Elgar 2013, s. 252-256.

²¹ Hienoista muutosta on nähtävissä esimerkiksi siinä tavassa, jolla EUT on viime aikoina tulkinnut tekijänoikeuden poikkeuksia ja rajoituksia. Se on soveltanut aikaisempaa dynaamisempaa tulkintatapaa, jossa rajoitusten ja poikkeusten suppea tulkinta ei ole enää niin vahvassa asemassa kuin aikaisemmin, ja jossa

muotoili: Fontti: (Oletus) Times New Roman

muotoili: Fontti: 10 pt

poikkeuksina laajasti määriteltyihin oikeuksiin väistämättä vaikuttaa siihen, millainen asema niiden edustamilla intresseillä on. Esimerkiksi kestävyuden kaltaisen, yhteiskunnan kannalta erityisen kriittisen tavoitteen tulisi olla yksinoikeuksien sisällöllisessä muotoilussa vahvemmassa roolissa.

Esimerkiksi erilaisissa immateriaalioikeuksilla suojattujen tavaroiden ja materiaalien korjaus- ja uudelleenkäyttötilanteissa kohdataan helposti ongelmia. Kun oikeudenhaltija on saattanut yksinoikeudella suojatut tavarat markkinoille, toisen elinkeinonharjoittajan ilman lupaa tekemiä muutoksia tarkastellaan niin sanotun konsumoitumis- eli sammumisdoktriinin perusteella. Konsumoitumisoppi eurooppalaisessa muodossaan on peräisin saksalaisen Josef Kohlerin teorioista 1800-luvun loppupuolelta. Se suhtautuu perinteisesti varsin kielteisesti tavaroiden ulkoasuun tai laatuun tehtäviin muutoksiin.²² Havaitsemme ristiriidan immateriaalioikeudellisen, oikeudenhaltijan intressejä painottavan tulkintaperinteen ja ympäristöllisen kestävyuden välillä, sillä tuotteisiin tehtävät muutokset ovat olennaisia erilaisissa korjaustoimissa ja kiertotalouden luovissa käyttötavoissa. Ongelma voi esiintyä useassa eri suojamuodossa. Näissä tilanteissa immateriaalioikeudet voivat toimia kiertotalouden esteinä.

Jatkan tarkastelua patenttioikeutta koskevalla esimerkillä. Kohlerin mukaan konsumoitumisoppi mahdollisti patentoidun tuotteen käyttämisen aiottuun tarkoitukseen ja korjaamisen tuotteen normaalin elinkaaren puitteissa. Korjaamismahdollisuus tuotteen normaalin elinkaaren – ja vain sen – puitteissa on varsin vakiintunut lähtökohta eurooppalaisessa patenttioikeudessa. Mikäli toimenpidettä ei katsota ”aidoksi” korjaukseksi esimerkiksi juuri siksi, että se ei tapahdu tuotteen normaalin elinkaaren puitteissa, kyse on uudelleenvalmistamisesta eli patenttioikeuden piiriin kuuluvasta oikeudesta. Normaalial

---

painotetaan aikaisempaa enemmän rajoituksen tarkoitusta, tasapainoa ja perusoikeuksien toteutumista. Ks. esimerkiksi ratkaisu Deckmyn C-201/13 ja Spiegel Online GmbH v. Volker Beck, C-516/17.

²² Patentoidun tuotteen korjaus katsotaan sitä helpommin kielletyksi, mitä laajempi tällainen toimi on. (Ks. Pihlajarinne – Ballardini 2020, s. 244). Myös tavaramerkkioikeudessa tavaramerkkioikeuden haltijan liikkelle laskemiin tavaroihin tehtävät muutokset ovat riski, sillä oikeudenhaltijalla voi olla tavaramerkkidirektiivin (2015/2436/EU) 15.2 artiklan mukainen perusteltu aihe vastustaa tavaroiden myöhempää kaupan pitämistä, erityisesti silloin kun tavaroiden kuntoa on muutettu tai huononnettu sen jälkeen, kun ne on saatettu markkinoille. Esimerkiksi EUT:n ratkaisussa *Copad SA v Christian Dior couture SA and Others* (C-59/08) annettiin melko laaja suoja tunnetun merkin luksusimagon vahingoittamiselta tavaramerkin sammumisen yhteydessä. Tekijänoikeudessa on varsin vakiintuneena lähtökohtana, että teoksen merkittävä fyysinen muuttaminen estää konsumoitumissäännöksen soveltamisen. Ks. EUT:n ratkaisu *Art & Allposters International BV v. Stichting Pictoright* (C-419/13); Péter Mezei, *Copyright Exhaustion, Law and Policy in the United States and the European Union*, Cambridge University Press, 2018, s. 48–49). Sama koskee mallioikeutta, (ks. Esimerkiksi Saksan korkeimman oikeuden ratkaisu BGH I-ZR 89/08 Verlangarete Limousinen.

elinkaarta on arvioitu yleensä sen mukaan, mikä on yhteiskunnassa voimassaoleva yleinen käsitys kyseisen tuotteen elinkaaresta.²³ Normaalin elinkaaren käsite on kuitenkin ongelmallinen ainakin kahdesta näkökulmasta. Ensinnäkin patentinhaltijoiden intressissä saattaa olla uusien tuotteiden myynnin maksimoiminen korjaustoiminnan edistämisen sijasta – jolloin heille saattaa olla edullista, että elinkaari ymmärrettäisiin lyhyempänä kuin mitä se potentiaalisesti voisi olla. Tämä intressi voi puolestaan vaikuttaa siihen, miten tuotetta markkinoidaan ja millaista tietoa tuotteesta annetaan, ja nämä tiedot voivat puolestaan vaikuttaa lyhentävästi kuluttajien mielikuvaan tuotteen elinkaaresta. Toiseksi, normaalin elinkaaren käsite tuskin olisi ongelmallinen, mikäli yhteiskuntamme jäsenten keskimääräinen ymmärrys normaalista elinkaaresta olisi kiertotalouden mallien mukainen. Näin ei kuitenkaan vielä ole, sillä kuluttajien ajatus tavanomaisesta elinkaaresta heijastaa pikemminkin viimeiset vuosikymmenet läntisessä yhteiskunnissa hallinnutta lineaarista tuotanto- ja kulutusmallia. Siten opin mukainen, yhteiskunnassa normaalisti odotettava elinkaari on oletettavasti kestävä ja vastaa ”valmista, käytä ja heitä pois” -mallia.²⁴

Normaalin elinkaaren määrittely ei toki ole ainoa kipupiste ajatelleen mahdollisuutta korjata patentoituja tuotteita. Korjaamisen ja uudelleentekemisen välistä rajanvetoa on myös arvioitu esimerkiksi Saksan traditiossa sen perusteella, muodostaako vaihdettu osa ‘keksinnön olennaisen elementin’ tai ‘keksinnöllisen funktion’, ja melko usein tämä arviointi on supistanut mahdollisuutta korjata patentoitua tuotetta.²⁵

Toinen esimerkki on tavaramerkillä suojattujen tavaroiden uudelleenkäyttö esimerkiksi ns. upcycling-tapauksissa siten, että tavaramerkillä suojatusta käytetystä tuotteesta valmistetaan aivan uudenlaisia tuotteita, kuten esimerkiksi laukkuja, sisustustuotteita (esim. pöytälamppu, joka on tehty Coca-Cola tölkeistä) tai koruja. Näissä tapauksissa uudelleenkäytetyn tuotteen tavaramerkki voi olla merkittävä vetovoimatekijä kuluttajalle tavarantoiminnan koristeena ja

---

²³ Esimerkiksi Saksan korkeimman oikeuden ratkaisussa Bundesgerichtshof, 17.7. 2012, X ZR 97/11 (Palettenbehälter II), todettiin, että arvioitaessa rajaa korjauksen ja uudelleentekemisen välillä, kyse on aina (riippumatta siitä, mihin päädytään arvioitaessa sitä, heijastaako vaihdettu osa keksinnön teknisiä Aspekteja) patentin loukkauksesta, mikäli kuluttajat ja elinkeinotoiminnan piiriin kuuluvat henkilöt katsovat, että kyse on uudelleentekemisestä.

²⁴ Ks. näistä ongelmista laajemmin Taina Pihlajarinne, *Repairing and Re-using from an Exclusive Rights Perspective: towards Sustainable Lifespan as a part of New Normal?*, s. 91-92 teoksessa Ole-Andreas Rognstad-Inger B. Ørstavik (toim.), *Intellectual Property and Sustainable Markets*. Edward Elgar Publishing 2021.

²⁵ Ks. Esimerkiksi Bundesgerichtshof, 17.7. 2012, X ZR 97/11 (Palettenbehälter II), Bundesgerichtshof, 12.6.1951, I ZR, Tauchpumpensatz, Bundesgerichtshof, 10.12.1981, X ZR 70/80, Rigg. Ks. ratkaisusta Mohri, Mineko, *Patents, Repair and Recycling from a Comparative Perspective*. *International Review of Intellectual Property and Competition Law* 7/2010, s. 791–792.

indikaattorina kierrätyksestä, mutta ei uuden tuotteen alkuperän ilmaisijana. Niinpä alkuperää koskevan erehdyksen vaara on pieni. Silti tavaramerkin haltija voisi potentiaalisesti onnistua väittäessään, että kyse olisi esimerkiksi laajennetun tavaramerkkisuojan loukkaus (ks. tavaramerkkidirektiivin 10.2 artiklan c alakohta, esimerkiksi tavaramerkin erottamiskyvyn tai maineen hyödyntäminen tai haittaaminen).²⁶ On todennäköistä, että sammumisdoktriinin ei katsottaisi ylipäättään koskevan tilannetta, jossa tuotetta on muutettu näin radikaalisti, ja siinäkin tilanteessa että sen katsottaisiin soveltuvan, tuomioistuimien päätöksiä on helppo nähdä, että tavaramerkinhaltija voi vastustaa tavaramerkin käyttöä perustellusta syystä, ”erityisesti silloin kun tavaroiden kuntoa on muutettu tai huononnettu sen jälkeen, kun ne on saatettu markkinoille”.²⁷ Näin ollen upcycling-tapauksissa on hyvin suuri riski tavaramerkkioikeuden loukkaukseen, mikäli tavaramerkinhaltijan lupaa ei kysytä tai sitä ei saada.²⁸

Norjan korkeimman oikeuden ratkaisu Norgens Høyesterett, HR-2020-1142-A (Apple) valaisee niin ikään hyvin niitä ongelmia, joita esiintyy kestävyysajattelun saattamisessa osaksi immateriaalioikeutta. Ratkaisussa matkapuhelinten näyttöjen maahantuonti Norjaan tarkoituksella käyttää niitä matkapuhelinten korjaukseen katsottiin tavaramerkkiloukkaukseksi, koska näytöt olivat väärennöksiä. Näyttöihin luvatta kiinnitetty Applen logo oli piilotettu peiteaineella. Norjan korkein oikeus katsoi, että kestävyysargumentti ei soveltunut tapaukseen, sillä tavaramerkkioikeus ei estä korjaustoimintaa harjoittavia yrityksiä tuomasta maahan näyttöjä, joihin ei ole kiinnitetty tavaramerkkiä ilman tavaramerkinhaltijan lupaa. Ratkaisun perusteluita on aiheesta kritisoitu siitä, että siinä on sivuutettu kestävyysajattelun asema SEUT:ssa, ETA:ssa sekä Norjan perustuslaissa. Ratkaisussa katsottiin, että koska kyse oli väärennöksistä, näytöissä oleva tavaramerkki piilotettunakin

²⁶ EUT on mm. todennut, että laajalti tunnetun merkin erottamiskyvyn tai maineen epäoikeutetusta hyväksi käyttämisestä voi olla kyse, mikäli merkkiä käyttävä pyrkii kulkemaan laajalti tunnetun tavaramerkin vanavedessä hyötyäkseen sen vetoimasta, maineesta ja arvostuksesta sekä käyttämään ilman rahallista vastiketta hyödyksi tavaramerkin haltijan tämän tavaramerkin imagon luomiseksi ja säilyttämiseksi suorittamia markkinointitoimenpiteitä. Tavaramerkin maineen tai erottamiskyvyn haittaamisesta puolestaan voi olla kyse, mikäli käyttö voi vähentää tavaramerkin houkuttelevuutta, esimerkiksi jos tavaroiden tai palveluiden luonteesta tai laadusta johtuen niissä tapahtuvalla käytöllä voi olla negatiivinen vaikutus laajalti tunnetun tavaramerkin imagolle. *L'Oréal SA, Lancome parfums et beauté & Cie SNC, and Laboratoire Garnier & Cie v. Bellure NV, Malaika Investments Ltd, and Starion International Ltd*, C-487/07.

²⁷ Problematiikka oli esillä esimerkiksi EUT:n ratkaisussa asiassa C-46/10 *Viking Gas A/S v. Kosan Gas A/S*. EUT linjasi niitä perusteita, joiden avulla arvioidaan, milloin perusteltu aihe vastustaa syntyy sen perusteella, että tavaramerkin käytöllä luodaan mielikuva siitä, että tavaramerkin haltijan ja tavaramerkkiä käyttävän kolmannen välillä on taloudellinen yhteys.

²⁸ Tavaramerkkioikeudellista sammumisdoktriinia ajatellen merkittäviä kiinnekohtia ovat tapaukset, joissa tarkastellaan oikeutta ilman tavaramerkinhaltijan lupaa täyttää uudelleen ja myydä erilaisia tavaramerkillä varustettuja kaasupulloja. Ks. alaviitteessä 29 mainittu EUT:n *Viking Gas* -ratkaisu ja MAO:n ratkaisu asiassa *Soda-Club (C02) SA ja Soda Stream International v. MySoda Oy* (ei lainvoimainen).

vahingoitti tavaramerkin tehtäviä. Näin suoraviivaisen päätelmän sijaan olisi tullut arvioida todisteiden perusteella, vahingoittiko tavaramerkin käyttö tapauksessa konkreettisesti tavaramerkin tehtäviä.²⁹ Ratkaisu osoittaa, kuinka kestävyysargumentin kohdatessaan immateriaalioikeusjärjestelmä kääntyy helposti sisäänpäin ja toistaa perinteistä kaavaa, jossa omistusoikeuteen liittyvät intressit ovat keskiössä ja muut yhteiskunnalliset intressit sivuroolissa. Vaikka tuoteväarennöksiin sisältyy vahvoja immateriaalioikeudellisia intressejä, tällaisten intressien asettaminen kestävyysargumentin tyystin sivuuttavaan rooliin on ongelmallista.

Kuvattuja rakenteellisia ongelmia on vaikea korjata. Jotta ympäristöllinen kestävyys ei olisi vahvasti alisteista property rights -lähtökohdille, kestävyys tulisi sisällyttää niiden säännösten tulkintaan, jotka muodostavat pääsääntöjä kielto-oikeuden ulottuvuudelle ja määrittävät prima facie -loukkausten arviointeja. Olen ehdottanut, että yksinoikeudet tulisi muotoilla siten, että ne olisivat sidottu kestävä elinkaaren käsitteeseen. Tämä voisi tapahtua esimerkiksi soveltamalla periaatetta, jonka mukaan vain sellainen immateriaalioikeudellisen kohteen käyttö, jota ei tehdä aidossa tarkoituksessa maksimoida tuotteen tai sen materiaalin elinikää, olisi katsottava immateriaalioikeuden loukkaukseksi. Tällöin yksinoikeudet olisivat tasapainoisessa suhteessa kiertotalouden edistämisen kanssa.³⁰

Esitetty ajatus on toki radikaali vielä tämän päivän immateriaalioikeudelle ja periaate vaatisi huolellista rinnakkaistarkastelua esimerkiksi kansainvälisten konventioiden kanssa. Kuitenkin esimerkiksi EUT voisi niin halutessaan ottaa tällaisen tulkinnan osaksi oikeuskäytäntöään. Onhan se esimerkiksi kehittänyt oikeuskäytännössään myös yksinoikeuksien ydinsisältöä tarkoittavan opin ja tavaramerkin tehtäviä koskevan (loukkaus)opin, jotka ovat merkittävästi muotoilleet loukkausedellytyksiä. Tämä olisi linjassa sen kanssa, että EUT:lla on velvollisuus huomioida SEUT 11 artikla ratkaisutoiminnassaan.

Toissijaisesti myös poikkeus- ja rajoitussäännösten tasolla voitaisiin tehdä enemmän tilaa kestävyysargumenteille, vaikka näin ei toki korjattaisi rakenteellisia ongelmia. Esimerkiksi patenttioikeudessa voitaisiin myös päivittää Kolherin konsumoitumisoppi kestävyysajattelua vastaavaksi. Korjaus- ja uudelleenvalmistamisdikotomian mukainen ”normaalin elinkaaren”

---

²⁹ Ole-Andreas Rognstad, Revisiting the Concept of ”Trade Mark Piracy” in Light of Sustainable Development Goals: a Discussion of the Norwegian ”Apple Case”, s.101-114 teoksessa Ole-Andreas Rognstad –Inger Ørstavik (toim.), Intellectual Property and Sustainable Markets. Edward Elgar Publishing 2021, s. 112-113.

³⁰ Pihljarinne 2021, s. 97-98.

arviointi voitaisiin korvata esimerkiksi ”normaalin kestävän elinkaaren” tai ”ympäristöystävällisen elinkaaren” (kyseisessä tuotekategoriassa) arvioinnilla. Tämä merkitsisi siirtymistä arviointitavasta “mikä elinkaari on” arviontiin siitä, “mitä elinkaaren pitäisi olla”. Tällöin arvioitaisiin, miten kauan kyseisen tavaran tulisi kestää kestävään ajatteluun perustuvassa yhteiskunnassa. Mikäli tuote kestäisi tätä vähemmän, sen saisi patenttioikeuden estämättä korjata. Tällöin kannustettaisiin ulkopuolisia korjaajia korjaamaan tuotteita patentin estämättä, ja toisaalta myös patenttioikeuden haltijoille ympäristön huomioiva arviointitapa sisältäisi kannustimen pidentää tuotteiden elinkaarta. Kestävän elinkaaren arviointi kullekin tuotekategorialle ei toki helppoa ja tähän pitäisi kehittää tuomioistuimen ulkopuolisia tapoja.³¹

3. Johtopäätökset

Immateriaalioikeudella on merkittävä rooli kestävyysaasteiden ratkaisemisessa perustuen siihen, että immateriaalioikeudellinen sääntely vaikuttaa innovaatiotoiminnan ja luovan toiminnan suuntaamiseen sekä kaupallisten tunnusten käyttöön. Immateriaalioikeuksilla on potentiaali 1) edistää ympäristöllistä kestävyyttä, 2) suhtautua siihen neutraalisti tai 3) toimia sen esteenä. Ottaen huomioon kestävyuden aseman perustuslaissa ja SEUT:ssa, tulisi tavoitteena olla kestävyuden edistäminen niin sanotun vahvan kestävyuden mukaisesti. Tällainen potentiaali sillä on esimerkiksi erityiskannustimien asettamisessa kestäville innovaatioille. Mikäli immateriaalioikeus tyytyy suhtautumaan ympäristövaikutuksiltaan kestäviin ja kestävämpiin innovaatioihin neutraalisti, menetetään tärkeää potentiaalia innovaatioiden ohjaamisessa.

On tärkeää tunnistaa tilanteet, joissa immateriaalioikeus toimii kestävyuden esteenä. Näin on esimerkiksi silloin, kun immateriaalioikeudet estävät mahdollisuuksia korjata niillä suojattuja tavaroita tai niiden uudelleenkäyttöä erilaisilla markkinoilla. Olen ehdottanut, että yksinoikeudet tulisi muotoilla siten, että ne on sidottu kestävän elinkaaren käsitteeseen. Tämä voisi tapahtua muun muassa soveltamalla periaatetta, jonka mukaan vain sellainen kohteen käyttö, jota ei tehdä aidossa tarkoituksessa maksimoida tuotteen tai sen materiaalin elinikää, olisi immateriaalioikeuden loukkaus. Tällaisen kokonaisvaltaisen periaatteen soveltaminen

---

³¹ Pihlajarinne 2021, s. 98-99.

merkitsisi merkittävää muutosta yleisiin oppeihin ja rakenteisiin. Voi olla, että immateriaalioikeus ei ole vielä valmis näinkin radikaaliin muutokseen.

Doktriineja voitaisiin muuttaa ympäristöystävällisemmiksi myös muuttamalla voimassaolevien poikkeusten ja rajoitusten tulkintoja. Esimerkiksi patenttioikeudessa sallitun korjauksen ja kielletyn uudelleenvalmistamisen väliseen rajanvetoon voitaisiin integroida kestävyyskannustin siten, että ”normaalin elinkaaren” (mikä tuotteen elinkaari on) sijaan arvioitaisiin tätä tarvetta ”kestävän elinkaaren” (mikä tuotteen elinkaaren pitäisi olla).

Tavaramerkkioikeutta koskevat esimerkit osoittavat, että varsin usein esimerkiksi direktiiveissä olisi joustavuutta, jos tätä joustavuutta haluttaisiin käyttää. Ongelmana ovat kuitenkin perinteiset, oikeudenhaltijan aseman välittömään turvaamiseen painottuvat ajattelumallit, jotka istuvat tiukasti esimerkiksi myös EUT:n ratkaisuisissa. Kansallisten tuomioistuinten tulee luonnollisesti noudattaa näissä ratkaisuisissa annettuja nimenomaisia tulkintaohjeita. Samalla niiden on kuitenkin myös vaikea ohittaa sitä, mitä EUT ei ole ratkaisuisissaan eksplisiittisesti sanonut: oikeudenhaltijan intressejä suosivaa sisäänpäin katsovaa ajattelutapaa. Niinpä kansalliset tuomioistuimet ohjautuvat helposti perinteisille poluille silloinkin, kun EUT:n ratkaisut vaikenisivat jostain kysymyksestä tai niissä olisi väljyyttä, joka sallisi kestävyysargumenttien asianmukaisen huomioimisen. Niinpä EUT:n tulkinnat ovat ratkaisevassa asemassa. Samalla on kuitenkin syytä toivoa kansallisilta tuomioistuimilta rohkeutta painottaa kestävyysargumentteja perinteen sijasta. Tässä pohjoismaisilla tuomioistuimilla voisi jopa olla pragmaattiseen oikeuskulttuuriin pohjautuen potentiaalia toimia suunnannäyttäjinä. Ne eivät nimittäin välttämättä jää systematisointien ja käsitteiden vangeiksi, vaan saattavat etsiä käyttökelpoisia ratkaisuja nykypäivän tarpeisiin.³² Tämä vaatisi kuitenkin perustavaa laatua olevaa muutosta tavassa hahmottaa immateriaalioikeudellisten kannustimien ja tavoitteiden suhdetta kestävyYTEEN.

---

³² Esimerkiksi sopeutettaessa immateriaalioikeudellista lainsäädäntöä digitaalisuuteen Pohjoismaat ovat joissain tapauksissa olleet melko avoimia uusille tuulille, joissa esimerkiksi Yhdysvalloista peräisin olevia aineksia on muunnettu paremmin oikeusjärjestelmäämme sopiviksi. Tuloksena on ollut työkaluja, joilla on saatu tarkoituksenmukaisesti ratkaistua digitalisuuteen liittyviä ongelmia. Ks. Taina Pihlajarinne, Arkipäivän oikeusvertaileva näkökulma – yhdysvaltalaisista vaikutteista pohjoismaisessa immateriaalioikeudessa. Lakimies 7–8/2017, s. 1121–114. Sama valmius olisi hyödyksi integroitaessa kestävyyttä immateriaalioikeuteen.